

ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ
В ЕПІСТОЛЯРНМУ ВІДДЗЕРКАЛЕННІ:
З АРХІВУ ТЕОФІЛЯ КОМАРИНЦЯ

Переді мною три пачки, перев'язаних Теофілем вже забрудненими зашкарубленими шнурочками. Наталя їх принесла зі стриху. Першу впізнала – це сто один любовний лист ще з університетських часів. Вони дихнули ароматом засушених квітів, ніжністю, ласкою, сердечністю і любов'ю. Знаю їх майже напам'ять... Цікавили листи двох останніх пачечок. Розв'язала... Розсипались вахлярями по столі. Почала перечитувати один за одним... Якийсь внутрішній трепет пройняв усе єство, защеміло серце... Як наяву зринули вже забуті події двадцяти років (від 1953 до 1973 рр.) нашого життя з Теофілем Комаринцем. Нарахувала двісті двадцять сім листів. Між книжками у кабінеті виявила ще з десяток листів з 90-х років: від Р. Міщука з Києва щодо захисту дисертації “Ідейно-естетичні основи українського романтизму” (1986 р.), з Перемишля від Володимира Пилиповича (1989 р.), прохання С. Романовича і В. П. Мовчанюка (1989 р.) та професора К. П. Фролової – керівника лабораторії фольклорних говорів Наддніпрянського району. Вона висловлює бажання брати участь у регіональних наукових читаннях “Фольклор у духовному житті українського народу”, Львів, 24–25 січня 1991 р. Також від Х. М. Гелон, однієї з перших студенток Теофіля Комаринця з Львівського педінституту.

1. Листування з редакцією УРЕ

Велику кількість становлять листи з Української Радянської Енциклопедії від редактора А. П. Складаної і головного редактора Р. Чумака.

Співпраця з головною редакцією Української Радянської Енциклопедії (редактор Складана А. П.) була започаткована у 1972 р.

Теофіля Комаринця запрошують приїхати на конференцію, яка проводитиметься у Києві в будинку Вчених (вул. Куйбишева, 2). Оргкомітет просить вислати 3 крб. на бронь у готелі.

З редакції УРЕ надходили листи до Т. Комаринця з різними проханнями: уточнити дати народження вищезгаданих письменників, поширити текст викладу, доповнити певну інформацію, переглянути надіслані гранки, внести потрібні виправлення, інші – підписати, перевірити дати... Усіх – двадцять дев'ять (нумерація листів здійснена автором публікації): 190, 181, 105, 198, 182, 183, 185, 191, 192, 184, 186, 196, 194, 198, 187, 185, 188, 189, 78, 197.

У 1972 р. було замовлено статтю до Шевченківського словника про Кухаренка Якова Герасимовича (№ 190); 9 січня 1973 р. – про Бодяньського Осипа Максимовича (№ 181); 24 вересня 1973 р. – про Шашкевича Маркіяна Семеновича (№ 105); 22 жовтня 1973 р. – про Метлинського Амвросія Лук'яновича (№ 198). У 1973 р. послав статті про Левка Боровиковського, Івана Вагилевича і Якова Головацького (№ 184, 185). 29 серпня 1974 р. отримав листа від Антоніни Петрівни Складаної такого змісту:

“Шановний Теофіле Івановичу! Надсилаємо Вам статтю “Боровиковський Л. І.” зі запитаннями членів редакційної комісії, щоб ми могли доповнити її в аспекті зв'язків Боровиковського з Шевченком. З повагою” (№ 182).

На прохання УРЕ з відділу мистецтв дає відповідь В. С. Мурзі:

“Дячан Пилип – священик, маловідомий філолог кінця ХІХ ст., автор мовознавчих праць, зокрема “Грамматика языка малорусского...” Книга знання, т. 1–3.

Редактор запитує:

“Шановний Теофіле Івановичу! Чи не відомо, де познайомилися Шевченко й Лукашевич, чи не були вони знайомі до приїзду Шевченка в Березань 1845 р? З повагою. Складана. Березень 1973 р.” (№ 78).

А 31. III. 1975 р. редактор УРЕ просить перевірити дату і зміст листа П. Лукашевича до І. Вагилевича. Запитує, чи варто додавати у статті “Бодяньський” написане олівцем (пропозиції)?

І останній лист:

“Шановний Теофіле Івановичу! Посилаємо Вам гранки статей, підготовлених для Шевченківської енциклопедії. Просимо їх прочитати, виправити, підписати і повернути у редакцію УРЕ не пізніше 20.IV.1975 р. Зав. редакції Складана” (№ 197).

2. Листи і зауваження до монографії Т. Комаринця “Шевченко і народна творчість”

Дуже значимими є листи, пов'язані з написанням і публікацією монографії “Тарас Шевченко і народна творчість”. Саме з цих листів я вперше дізналася, яких принижень і труднощів зазнав Теофіль Комаринець у першій десятирічці своєї трудової діяльності! Ця “Одіссея” тривала аж вісім років. Водночас підготовка до друку другої монографії “Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального)” (Львів, 1983) тривала хоча й менше, але її автор зазнавав значно серйознішого ідеологічного тиску. Про це докладно описано у “Спогад спогадів” (до 75-річчя від дня народження професора Теофіля Комаринця). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 102–147. Дуже прагнув матеріально допомогти своїй родині, та ні за першу, ні за другу монографії грошей не отримав.

Місячне лікування у грудні 1955 р., потім у травні 1960 р. у трускавецьких санаторіях добре вплинули на здоров'я Теофіля Комаринця, і він почав обмірковувати, як оновити, поширити, доповнити матеріал кандидатської дисертації і видати монографію “Тарас Шевченко і народна творчість”. Посилає обґрунтовані листи головному редакторові Держлітвидаву України Р. Чумакові і 4. III. 1957 р. (№ 359) отримує відповідь.

Листування Комаринця з Держлітвидавом України,
Є. П. Кирилюком, О. І. Білецьким, В. Шубравським та ін.

*Лист головного редактора Держлітвидаву України Р. Чумака
від 4. III. 1957 р. (№ 146)*

“Шановний тов. Комаринець!

Ваші листи від 30.I.57 і 26.II.57 р. видавництво одержало.

Видавництво не заперечує проти того, щоб Ви надіслали нам рукопис своєї роботи “Поезія Т. Г. Шевченка 1837–1847 рр. і народна творчість”.

Про можливість видання книги видавництво повідомить тоді, коли ознайомиться з рукописом.

Головний редактор Держлітвидаву України (Р. Чумак)”.

Лист О. І. Білецького від 14. XI. 1957 р. (№ 150)

“Вельмишановний Теофіле Івановичу! Прошу повідомити про згоду на включення Вас до складу Комісії по координації наукової діяльності з проблеми “Наукове вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка”.

Комісія створюється при відділі суспільних наук Академії Наук Української РСР.

Завданням комісії є координація досліджень українських вчених з вказаної проблеми.

Вашу відповідь прошу надіслати на адресу: Київ, Володимирська, 54, Відділу суспільних наук АН УРСР.

Голова комісії академік АН УРСР (О. І. Білецький)”.

*Лист члена-кореспондента АН УРСР,
керівника кандидатської дисертації Т. Комаринця Є. П. Кирилюка
від 4. II. 1958 р. (№ 160)*

“Шановний Теофіле Івановичу!

Не відповідав на Ваш лист від 14.01, поки не було рецензій на доповідь. Рецензію П. Колесника посилаємо. Вона не цілком позитивна. Ми ще порадимось, але, можливо, доведеться Вам ще попрацювати, щоб виступити на VIII конференції.

Щодо доповіді “Ш[евченко] і укр. рад. поезія”, то така тема нам дуже потрібна.

Не журіться!

Будьте здорові!

Ваш Євген Кирилюк.

4.02.1958 р.”.

*Лист головного редактора Держлітвидав України Р. Чумака
і зав. редакцією критики та літературознавства М. Равлюка
від 8. I. 1960 р. (№ 165)*

“Шановний товариш Комаринець!

Видавництво ознайомилося з вашим рукописом “Шевченко і народна творчість”. Безперечно, тема, обрана Вами, – цікава. Робота свідчить про Вашу обізнаність з матеріалом. Вдалий, на наш погляд, розділ “Фольклор у романтичних баладах Шевченка”, викликає інтерес дослідження джерел соціально-побутових та історичних поем Шевченка. Але в такому вигляді рукопис ще не може бути прийнятий видавництвом. Перш за все поверховим виглядає останній розділ, чомусь залишилися поза увагою

такі поеми як “Сон”, “Кавказ”, “І мертвим і живим”. Слід давати художній аналіз у всіх розділах; варто називати імена критиків, з якими Ви вступаєте в полеміку; не завжди продуманий вибір того чи іншого твору для дослідження; слід, на наш погляд, скоротити максимально вступ, а перший розділ частково перенести у вступ, частково в окремі розділи.

Якщо Ви згодні з нашими зауваженнями, то після доопрацювання надсилайте рукопис до видавництва. Ознайомившись з ним, ми сповістимо Вам про можливість використання його у видавництві.

Головний редактор Держлітвидаву України (Р. Чумак)

Зав. редакцією критики та літературознавства (М. Равлюк)”.

Відповідь Т. Комаринця на лист Р. Чумака і М. Равлюка (№ 165-А)

“В кінці минулого року у Ваше видавництво я вислав рукопис “Шевченко і народна творчість”. В січні місяці цього року одержав листа, підписаного Головним редактором т. Р. Чумаком і Вами, в якому радите дещо доробити, дещо скоротити, а дещо змінити. В основному Ви нападаєте на останній розділ, де аналізується лірика і політичні поеми Шевченка, вказуючи, що такі твори, як “Сон”, “Кавказ”, “І мертвим і живим...” залишилися поза моєю увагою. Справа в тому, що ці поеми мають інший характер зв’язку з народною творчістю, ніж, скажімо, соціально-побутові чи історичні твори. Вони зв’язані з народною поезією якраз системою образів, поетичних засобів, а не мотивами чи окремими сюжетними деталями. Про це якраз говориться в даному розділі. Такий характер зв’язку Шевченка з народною творчістю в період “три літа” свідчить про новий вищий етап в творчості Шевченка, в осмисленні ним фольклорних джерел.

Я перечитав ще раз свою роботу, працюю і зараз над нею. Деякі Ваші зауваження цілком слухні і з ними не можна не погодитись. Вони будуть враховані. В мене залишився другий примірник рукопису, але він не правлений, мені було б зручніше працювати над тим текстом, що у Вас. Якщо можливо, я дуже прошу при нагоді переслати його мені.

Мені дуже жаль, що не вдалось з вами особисто познайомитися і зустрітись тоді, коли Ви були у Львові. Про це я взнав пізніше. Я знаю, що Ви завантажені роботою, але все ж прошу.”

Лист редактора Г. Ігнатенка

від 12. IV. 1960 р. (№ 127)

“Шановний тов. Комаринець!

Ваш рукопис “Шевченко і народна творчість” є в плані редакційної підготовки на 1960 рік. Зараз він на рецензії. Про можливість видання

Вашої роботи в нашому видавництві ми Вам повідомимо після одержання рецензії та докладного вивчення рукопису.

З пошаною

Редактор (Г. Ігнатенко).”

*Лист головного редактора Держлітвидаву України Р. Чумака
від 9.V. 1961 р. (№ 166)*

“Шановний Теофіле Івановичу!

Для проведення з вами фінансових розрахунків просимо надіслати до видавництва документ про відношення Вашої книги до планових тем закладу, де вона виконувалась. Довідка Дрогобицького педінституту, яка в нас є, звичайно, не може мати до справи стосунку, оскільки робота виконана в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Головний редактор Держлітвидаву України (М. Чумак).”

*Лист Євгена Прохоровича Кирилюка
від 8. VI. 1961 р. (№ 144)*

“Вельмишановний Теофіле Івановичу!

Давно з’ясував Вашу справу, але все не було змоги відповісти (я постійно в цейтноті).

На жаль, тема Ваша є в плані Інституту. Єдине, що лишається довести, що минуло багато років і Ви докорінно переробили її, дописали нові розділи і тоді робота підлягає оплаті.

Будьте здорові! Пробачте за затримку з відповіддю!

Ваш Євген Кирилюк.

8.06.1961

м. Київ.”

*Лист Василя Шубравського,
з яким Т. Комаринець разом перебував в аспірантурі
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка у Києві (1951–1954 рр.)
від 19. III. 1962 р. (№ 111)*

“Дорогий друже!

Сьогодні мав телефонну розмову з Р. Чумаком (гол. редактор Держлітвидаву). З його слів я зрозумів, що з твоєю працею вони не поспішають, головним чином, тому, що хочуть якомога ближче притримати її до 150-річного ювілею. Найшвидше, коли може побачити світ твоя книга, це – четвертий квартал цього року. Формально справа затягується ще й тому, що не вистачає паперу. Чумак обіцяв, що добиватиметься виходу твоєї книги цього року. Вона вже підписана до друку.

Поздоровлення вашої кафедри одержали. Спасибі. Ювілей відзначили добре, шумно, урочисто, з чаркою.

У Києві погода сьогодні весняна, а попередні дні – дрянні.

Будь здоров!
Твій Василь.”

Лист Є. П. Кирилюка від 11. VI. 1963 р. (№ 114)

“Вельмишановний Теофіле Івановичу!

Дякую за авторський примірник! Книжка дещо затрималась, але добро, що зрештою вийшла.

Вітаю Вас з успіхом! І бажаю здійснення дальших творчих задумів!

З повагою Єв. Кирилюк.

11.06.1963 р.”

Лист молодшого редактора Держлітвидаву України Крупицької від 29. V. 1963 р. (№ 135)

“Шановний тов. Комаринець!

Просимо терміново надіслати довідку з Інституту літератури про те, що Ваша робота “Шевченко і народна творчість” не була плановою.

Без такої довідки не можна нарахувати гонорар.

Молодш. редактор Крупицька.”

Лист директора Держлітвидаву України Р. Чумака від 12. VI. 1963 р. (№ 136-А)

“Шановний Теофіле Івановичу!

Ми підготували і видали в світ Вашу книгу “Т. Г. Шевченко і народна творчість”.

Згідно з довідкою Дрогобицького інституту про те, що робота непланова, було нараховано і виплачено Вам 25 % гонорару. Зараз мало стоять питання про виплату Вам решти гонорару.

Однак Інститут літератури АН УРСР надіслав нам довідку про те, що робота Ваша планова (виконували ви її в час перебування в аспірантурі з відривом від виробництва). Це міняє зовсім справу з гонораром. Тепер видавництво не лише не продовжить виплату гонорару, а й змушене вимагати від Вас повернути одержану суму. В разі вашої незгоди, справу буде передано на розгляд в суд.

З пошаною

Директор Держлітвидаву України Р. Чумак.”

*Відповідь Т. Комаринця 18. VI. 1963 р.
на лист директора Держлітвидаву України Р. Чумака
від 12. VI. 1963 р. (№ 136-А)*

“Директорові Держлітвидаву України т. Чумакові

Мені дуже прикро, що радість з приводу виходу моєї книжки закінчується такими неприємностями. Я дуже вдячний Видавництву, його редакторам, за їх допомогу і добрі наміри.

Коли я вперше звертався до Видавництва з пропозицією ознайомитися з моєю роботою, то посилався на відзиви на неї Є. П. Кирилюка, П. М. Попова, А. В. Чалого, які висловили думку про потребу її друкування.

Робота “Поезія Т. Г. Шевченка 1837–1847 рр. і народна творчість” закінчена в 1954 р., однак справа з виданням не налагоджувалась. Видавництво АН УРСР відмовилось її друкувати на тій підставі, що я не був працівником академічної установи. До речі, ця робота включена в план науково-дослідної роботи Інституту літератури, як я довідався тільки тепер, після її фактичного закінчення. Мені не виділялися інститутом кошти ні на відрядження, ні на інші потреби, зв’язані з передруком і оформленням роботи тільки тому, що вона не була в плані. Пізніше мною було опубліковано ряд статей, які повністю вичерпували матеріал цієї роботи, переважно в Наукових записках Львівського педагогічного інституту, де працював, Дрогобицького педінституту, де зараз працюю, в Збірниках праць наукових Шевченківських конференцій. Причому видання ці не були гонорарними. Надруковано такі статті (перелік статей).

Робота, надіслана у Ваше видавництво, фактично є зовсім новим дослідженням. Її спрямування, характер постановки і розв’язання питань зовсім нові. В ній використані не публіковані раніше матеріали, трактування і оцінка літературних явищ даються із зовсім іншого боку, в іншому плані, узагальнення і висновки випливають з аналізу не досліджуваних раніше сторін поетичної творчості Шевченка і зразків фольклору.

Крім того, рукопис “Шевченко і народна творчість”, як Ви знаєте, тричі давався на рецензії (А. Костенко, Марченко, М. Бернштейн), в яких вказувалось на потребу доопрацювання, на “грунтовне виправлення” тощо. Після того мені довелось знов і знов працювати, переглядати окремі положення, наново писати великі шматки, цілі уступи і все це за рахунок власного часу, ніким не облікованого і неоплачуваного. Я вже не говорю про кошти.

Таким чином, виконана мною робота в час перебування в аспірантурі, опублікована повністю, праця ж “Шевченко і народна творчість” написана після 1954 р. і не була, та й не могла бути, в планах науково-

дослідної роботи Інституту літератури, оскільки я працював в інших установах. Документ про те, що ця робота не була плановою в Дрогобицькому педінституті надісланий у Видавництво давно, на основі якого і виплачено мені 25 % гонорару. Надсилаю також довідку Інституту літератури, яка може підтвердити той факт, що книга “Шевченко і народна творчість” виконана поза планом Науково-дослідної роботи інституту.

Хочеться, щоб Видавництво не формально підійшло до розв’язання цієї справи, врахувало, що книга “Шевченко і народна творчість” – наслідок кількарічної тяжкої праці, ніким не оплаченої, написаної на основі нових матеріалів, нових дослідів радянського літературознавства.

Надіюсь на Вашу справедливість і доброзичливість.

З повагою. (Підпис.)

18 червня 1963 р.”

*Лист члена-кореспондента Є. П. Кирилюка
від 10. VII. 1963 р. (№ 153)*

“Вельмишановний Теофіле Івановичу!

Одержав Вашого листа від 4.07.63 р. Перш за все дозвольте сердечно подякувати за надісланий авторський примірник книги! Все не зібрався написати Вам. Тільки сьогодні прийшовши у бібліотеку (бо все одно працюю), маю змогу відповісти Вам.

Я вважаю, що Вам давно слід почати працю над докторською. Мені подобається обрана Вами тема. Але беручи до уваги, що тема докторської не повинна збігатися з темою кандидатської, слід добре подумати над формуванням теми. “Шевченко, фольклор, (ще й якийсь інший заголовок: “проблеми народності”?).

“Поетика” – це значно складніша тема. “Шевченко в Галичині” – це перш за все історико-культурна тема. Тому спиняйтесь на першій.

Проспект дисертації надішліть до координаційної наукової ради при нашому Інституті. Так зробив Микитась, і тема його затверджена.

З пошаною

Євген Кирилюк

10. 07. 1963 р.

К. 30. Леніна 68, пом. 11.”

Лист Є. П. Кирилюка від 15. II. 1964 р. (№ 136)

“Шановний Теофіле Івановичу!

Того ж дня (12.02) послав цей відзив нач. методичного від. Мін-ва освіти О. І. Бугайову.

Ваш Єв. Кирилюк.

15. 02. 1964”

*Лист член-кореспондента АН УРС
Євгена Степановича Шабліовського
від 29. IV. 1964 р. (№ 137)*

“В деканат Філологічного Факультету Дрогобицького пед. Інституту ім. І. Франка.

Дорогі товариші мої!

Дуже зворушений Вашим поздоровленням. Запевняю Вас, друзі мої, що й надалі віддаватиму всі свої сили, весь жар мого серця нашій вітчизняній культурі, рідному народові.

Міцно тисну Вашу руку і обіймаю, Євген Шабліовський.”

*С. І. Білецький надіслав супровідну записку і рецензію
на книжку Теофіля Комаринця “Шевченко і народна творчість”
6. V. 1964 р. (№ 132)*

“Шановний Теофіле Івановичу!

Надсилаю рецензію на Вашу книгу “Шевченко і народна творчість”. Рецензія надрукована в Хмельницькій обласній газеті “Радянське Поділля” 12-го лютого 1964 року.

Вибачайте, що не відразу це зробив.

Як себе почуваєте? Як там Дрогобич?

З повагою (Підпис).

6. V. 64 р.”

Перелік листів Є.П.Кирилюка:

1. 4. II. 1958 р. (№ 150);
2. 8. VI. 1961 р. (№ 144);
3. 5. VI. 1963 р. (№ 103);
4. 11. VI. 1963 р. (№ 114);
5. 15. II. 1964 р. (№ 136);
6. 26. IV. 1964 р. (№ 11);
7. 28. XII. 1964 р. (№ 129);

8. 2. II. 1971 р. (№ 102);
9. 28. XII. 1971 р. (№ 12);
10. 3. V. 1972 р. (№ 38);
11. 4. XII. 1972 р. (№ 77);
12. 28. XII. 1972 р. (№ 84).

3. Заяви, прохання, звернення, повідомлення і таке інше

Листи від 1953 р. до 1973 р. різні за змістом і призначенням: побутові, приватні, консультативні. В них йдеться про різні ситуації і суперечності, прохання; є листи аналітичні, поздоровчі з усілякими ювілеями, з весняними і зимовими святами, родинні та інші.

Багато є вітальних листів і поштових листівок від співробітників, друзів, установ, студентів. Найбільше – від керівника кандидатської дисертації, члена-кореспондента Академії наук України Євгена Прохоровича Кирилюка (дванадцять), аспіранта Т. Комаринця Михайла Шалати (тринадцять), та друга – Василя Микитася (вісімнадцять).

Студенти, колеги, співробітники звертаються до Теофіля Комаринця з різними запитами, проханнями; інші звітують про свою роботу, повідомляють про видання його статей, з'їзди, конференції, їхню тематику, посилають запрошення і т. п.

Так, від студентки VI курсу філологічного факультету українського відділення Марії Степанівни Романович 1. II. 1968 р. отримав прохання:

“Теофіл Іванович, за мною закріпили дипломну роботу на тему: “Образ солдата революції в творчості Ю. Яновського”. Прочитала твори в п'яти томах, критичні статті, старалась усвідомити сам образ цього періоду, але далі без Вашої поради не знаю над чим працювати. Дуже прошу допомогти. Приїду 13. II. 1968 р.”.

М. К. Бутенко з Дрогобича у листі від 16. II. 1969 р. (№ 218) дякує Теофілю Івановичу за працю з його статтею, просить ще раз проглянути статтю, вже перероблену:

“З Вашими слухними побажаннями цілком згодний. Щодо висновків – я знав і думав над тим, але не міг їх сформулювати. Справді, в кінці статті аж проситься такий вагомий, сильний висновок. Я над цим подумую і напишу”.

1 січня 1967 р. (№ 88) пише листа викладач Кременецького педінституту Анатолій Степанович Дробочський (разом навчалися у Вишневській НСШ). Його товариш З. Ю. Тихоход подав у Чернівецький університет дисертацію з української мови для захисту, а професор Г. Шило не погоджується бути опонентом. Просить посприяти.

25 серпня 1968 р. (№ 99) – Степан Забужко нагадує Теофілу не забути про те, про що просив...

“Дуже прошу, бо будеш там, братимеш участь. Нагадую прізвище автора календаря. Воно ж легке – Артемчук В. М. На все Вам добре! С. Забужко”.

8 жовтня 1968 р. (№ 210) з проханням звертаються Ю. і М. Кочергани, викладачі з Дрогобицького педінституту ім. Івана Франка:

“Шановний Теофіле Івановичу! Звертаємось до Вас з проханням висловити письмово, як колишній зав. кафедрою і декан, свою думку про Домницького і Юлю. Юлю зараз цькують. Домницький написав їй погану характеристику. Я йому дав ще “крашу”. Начальство шаліє! Якщо факти не підтвердяться, мене з’їдять, розцінивши мій виступ, як наклеп на Домницького. Дуже просимо підтримати нас. З повагою, М. Кочерган і Ю. Кочерган”.

Юля Кочерган висловлює вдячність:

“Шановний Теофіле Івановичу! Сердечно дякую Вам за відзив на дисертацію. Захист відбувся 27 квітня. Вибачте, що з запізненням дякую: настрої не відповідав думкам, хоч щодня пам’ятала і була вдячна. Ще раз спасибі! З щирою повагою до Вас. Підпис. 8. VI. 68 р.” (№ 210).

Валентина Олександрівна Соболев, викладач кафедри української літератури Донецького університету:

“Дуже прошу Вас повідомити, яка доля моєї статті “Людина і народ у романах П. Загребельного”.

31. V. 71 р. (№ 91). В. Твардовський з Івано-Франківська повідомляє, що Комаринця не затвердили головою ДЕК:

“Ми з Василем Івановичем щиро вибачаємось, що так сталось, можливо і наша вина, що ми пізно звернулися до Вас, а в свою чергу і до Міністерства освіти про затвердження Вас головою ДЕК. В інституті особливих змін немає. Відбули Стефаниківські свята, відзначили 100-річчя Гнатюка. 29 травня в селищі Печеніжин відкрили пам’ятник

Довбушу... Вітає вас Василь Іванович. Вітайте всіх членів Вашої кафедри. З повагою Ваш В. Твардовський”.

Степан Стельмашук у листі від 27. III. 1969 р. (№ 109) згадує, як він у 60-ті роки “морочив голову” Т. Комаринцеві, щоб порушив справу про відкриття пам’ятника Тарасові Шевченку у с. Жукові (“перший, що був селянами поставлений ще в 1914 році, якась біда знищила десь у 1946 році, чи раніше”). Тоді кафедри української літератури Дрогобицького педінституту та Львівського університету писали петиції до Тернопільської обласної ради, але отримали відповідь: “Ніякого відкриття пам’ятника не буде!”.

Степан Стельмашук з великою радістю і піднесенням повідомив Теофілю Комаринцеві, що 15 червня 1967 року таки відбулося відкриття пам’ятника Т. Шевченкові у с. Жуків! Передав вітання Юліанові Костьовичу Редькові, М. Чайковському та Івану Івановичу Дорошенкові. Щиро здоровить.

“Читав статтю у “Літературній Україні”, де був і Ваш підпис. Якщо вже розходиться про повну науковість видання творів Івана Франка, то необхідно зберегти в ньому і “Г”.

Лист від 6. V. 71 р. (№ 55) від Є. М. Черницького з Кам’янця-Подільського. Не комфортно йому в Кам’янці і дуже хоче звідти вибратися. Мав розмову з Іваном Прокоповичем Вишневським. Є місце на кафедрі, але мовчить.

“Але, перш за все, я розраховую на Вашу підтримку, нагадайте, будь-ласка, про мене ще раз. Громова пише, що на кафедрі таки з’явилась вакансія, і Вишневський хоче брати лише мужчину. Здається принаймні цим вимогам я відповідаю... З щирою повагою Є. М. Черницький”.

Листівка від 24. 12. 72 р. (№ 32) від Черницького з Рівного:

“Дорогой Теофил Иванович! Не помню писал ли Вам, что окончательно обосновался в Ровно, не надеюсь больше на устройство во Львове. Здесь оказалось неплохо. Сейчас – деканом музпеда. Получил хорошую квартиру, надеюсь с минувшими неприятностями уже покончено. Желая вам хорошего Нового года, пусть Ваши надежды и расчёты сбудутся. Е. Черницкий”.

Пані Софія Грица з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР м. Києва повідомляє:

“Шановний Теофіле Івановичу! Цим повідомляємо Вас, що Ваша доповідь “Колесса – дослідник фольклорних джерел поезії Т. Г. Шевченка” включена в програму Ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження академіка Ф. М. Колесси, яка відбудеться у Львові 18. VI. 1971 року. Секретар Ювілейної комісії АН УРСР кандидат мистецтвознавства С. Грица. Підпис.” (№ 90).

30 серпня 1971 р. (№ 7) голова Оргкомітету з Житомирського державного педагогічного інституту ім. Івана Франка І. Ф. Осляк пише:

“Шановний тов. Т. Комаринець! Тема Вашої доповіді включена до програми республіканської наукової конференції, присвяченої 115-річчю з дня народження Івана Франка і 55-річчю з дня його смерті. Конференція відбудеться 15–16 жовтня ц.р. Голова Оргкомітету доц. І. Ф. Осляк. Підпис”.

Дмитра Білецького з Чернівецького педінституту (лист від 7 червня 1972 р. (№ 75) турбує доля обговорення його дисертації, бо він ніяк не може додзвонитися у Львівський університет.

“Ось і вирішив звернутися до Вас... Говорив мені Василь Васильович Лесик, ніби Іван Іванович Дорошенко був уже кілька днів на роботі, а потім знову ліг у лікарню. Будь-ласка, напишіть, що відомо Вам, на коли планує Іван Іванович обговорення. З повагою Дмитро Білецький. 7. VI. 1972 р. Чернівці, проспект 50-річчя Жовтня 50/73”.

27 червня 1972 р. (№ 27). Заступник головного редактора журналу “Советское славяноведение” Б. Ф. Стахеев пропонує:

“Уважаемый тов. Комаринець! Предложенная в Вашем письме от 27 мая 1972 г. рецензия на книгу Р. Ф. Кирчева “Украинский фольклор в польской литературе” подходит к профилю нашего журнала и в том случае, если редколлегия будет удовлетворена её научным содержанием, может быть опубликована в журнале. Наш журнал обычно печатает рецензии такого типа в объёме не более 4–5 страниц. С уважением зам. главного редактора Б. Ф. Стахеев.”

25 лютого 1973 р. (№ 73). Зав. кафедрою української літератури Ніжинського педінституту доц. Г. Неділько повідомляє:

“Шановний тов. Комаринець Т. І. Для організації виставки “Праці учасників конференції” просимо надіслати Ваші роботи про Т. Г. Шевченка. Після закінчення конференції книги будуть Вам повернені. У нас є такі Ваші праці: [подано перелік праць]. Одночасно просимо повідомити про час

Вашого приїзду до Ніжина. 8.ІІІ.1973 р. Зав. кафедрою української літератури Ніжинського педінституту доц. Г. Неділько. 25 лютого 1973 р.”.

17 січня 1973 р. (№ 80) Василь Бородін пояснює, що треба зробити, щоб встигнути виступити на Шевченківській конференції:

“Дорогий Теофіле! Тема, яку Ти пропонуєш на конференцію, цікава й потрібна. Я думав над нею. Тобі робить честь, що Ти її висуваєш. Чи встигнеш з нею на цьогорічну конференцію? Програма її затверджуватиметься буквально днями. Присилай, може, піде додатково до програми. А може, встигнеш! Щось зробимо. Плани вид-ва “Дніпро”, зокрема, Шевченківська серія, ще не затверджені в Комітеті остаточно... Через якийсь час стане ясно. Спасибі за поздоровлення та побажання! Прошу прийняти взаємно побажання добра, гараздів, щастя й успіхів – Тобі і Твоїй сім’ї! Бачив давніше тут М. Ільницького. Казав, що має намір подати Твою рецензію в № 3. Твій В. Бородін. 17. І. 73 р.”.

19 квітня 1973 р. (№ 17). Василь Бородін пише другий лист до Теофіля Комаринця:

“Дорогий Теофіле! Спасибі Тобі сердечне за добре слово про мою книжку, щире, велике спасибі! Журнал з запізненням надійшов до Києва, і я одразу ж прочитав Твою рецензію (толкову й добре написану), але тільки зараз пишу до Тебе: стільки повсякденного клопоту, стільки роботи й метушні, що Інститут відкликав з видавництва всі рукописи й верстки, і зараз ми знову їх переглядаємо, правимо-латаємо, в тім числі й нашу цеглину – “Шевченкознавство. Підсумки й проблеми”, а це 45 авт. аркушів. Писалося це 6–5 років тому, і коли дивишся зараз, то бачиш потрібні виправлення, зміни, уточнення. Такі-от справи. Ще раз дякую за рецензію! Поспішаю в інститут. На все добре! Твій В. Бородін. 19. ІV. 1973”.

18 листопада 1985 р. (№ 8) отримує повідомлення з Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка від заступника директора інституту Миколи Жулинського:

“Шановний Теофіле Івановичу! Просимо Вас як члена редколегії науково-інформаційного збірника “Иван Франко и мировая литература: исследования советских ученых” забезпечити вчасну підготовку (до 15. XII. 85 р.) оглядів і рефератів до збірника ученими Львівського університету: “Иван Франко – художник слова” (Скоць А. І., Денисюк І. О.), “Бібліографічні видання творів І. Франка і дослідження його творчості” (Кутик В. Н.), “Иван Франко. Статті і матеріали” (Гнатюк М. І.). Матеріа-

ли надсилайте на ім'я заст. директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР Жулинського М. Г.: 252001 м. Київ-1, вул. Кірова, 4. Заступник директора інституту М. Г. Жулинський. Підпис”.

Письменник Олесь Гончар висловлює свої міркування щодо встановлення пам'ятника Каменяреві:

“Шановний товаришу Комаринець! Вашого листа одержав, особисто я, звичайно, цілком за пам'ятник Каменяреві, з цією думкою й передаю Ваші міркування на розгляд республіканського Франкового комітету (бо такі речі тільки в його компетенції). Сподіватимемось, що питання розв'яжеться позитивно. Щире вітання Вам і колективу Вашого славного інституту. Ваш Олесь Гончар. 23/III-66. Київ” (№ 24).

8. I. 90 р. (№ 194).

“Шановний Пане Професоре! Так склалось, що виїжджаючи зі Львова не встиг попрощатись з Вами, дасть Бог в Новому Році знов зустрінемось. Додому вернув в поганому настрої, на кордоні відстояли майже чотири години, дякуючи п'яній зграї контрабандистів з ПНР. В Перемишлі ждали вже три нові посилки з книжками від Пана О. Горбача. Все, що було в попередніх є передрук “Історії” А. Шамрая з розвідкою Б. Кравціва про укр. літературознавство 20–30-х рр., цей том звичайно для Вас. Сьогодні (8. 01.) одержав листа від Горбача, висланого рівно місяць тому, це, мабуть, тому, що в свята на пошті завжди такі непорядки. Посилаю Вам відповідь Горбача на вашого листа, а також пресову інформацію про нього, думаю, що вам придасться вона більше, як мені. Ще раз відважусь просити Вас про книжку Є. Нахліка “Українська романтична проза 20–60-х років”, з приємністю читав його ж нарис про П. Куліша. Здоровлю Вас сердечно, Вашу дружину й всю сім'ю. Щасливого Нового Року! Володимир Пилипович. Перемишль, 8. 01. 90 р.”. (№ 194).

4. Листи від Василя Микитася

З Василем Микитасем Теофіль Комаринець мешкав у Києві в гуртожитку по вул. Костельній, в одній кімнаті. Їх ліжка стояли поряд. Вони разом вставали, снідали й обідали, разом відвідували інститутську та академічну бібліотеки.

Їх єднала зацікавленість складними процесами класичної української літератури. Обидва розважливі, одружені, свідомі свого наукового покликання. Василь передавав усілякі новини й повідомлення,

виконував усі прохання і доручення Теофіля. Ця дружба продовжува-лася протягом усього їхнього життя.

Наприкінці 1970 р. шле найкращі побажання з Новим 1971 роком і повідомляє:

“Нещодавно мав розмову з хлопцями з відділу шевченкознавства. Згадували й тебе, твою роботу. Вони радили подумати про назву. Зрозуміло, найліпше було б, коли б ти приїхав до Києва і все уяснив. Головне – щоб тема була затверджена координаційною радою, тоді ніякий зубр не вгризе. Зайдемо разом до Зубкова і Басса, бо я також член тієї Ради. Тому домагайся за всяку ціну командирівання чи відрядження на “перепідготовку”, тоді й вирішиться все. Добре? ...

Чи читав Ти нові книжки? Кого ще зацікавили вони?... На коли планується у вас засідання? Коли збираєшся до Києва?

Надіюся, що здоров’я поправляється і у вас дома все гаразд.

Пиши, не забувай. (Підпис).”

Лист від 5. 01. 1971 р. (№ 25)

“Дорогий Теофіле!

Дуже вдячний за Новорічні вітання та інформацію.

Сьогодні мав розмову з Євгеном Прохоровичем і В. Бородіним. Євген Прохорович сказав, щоб Ти якнайшвидше прислав текст доповіді (тепер вимагають повний текст і дають на попередню рецензію!). Термін подачі тексту був до 12 грудня 1970 р., але Тобі зроблять виняток.

Назва нехай лишається “І. Франко про народність творчості Шевченка”, а потім спільно придумайте іншу відповідну назву стосовно проблематики конференції, яка буде в Ужгороді.

Напиши мені, коли зможеш вислати текст доповіді, а я перекажу шевченкознавцям. Якщо в тебе є вже чорнові шкіци, то негайно оформляй і передрукувай. Матеріали будуть опубліковані не пізніше середини 1972 р., а, може, й раніше, бо я вже вичитав свою верстку за минулий рік. Звідси думаю, що книжка чи збірник вийде через місяць-два. Тож не погано було б, аби й Твоя доповідь-стаття вийшла в такому солідному академічному виданні. Це вже для захисту! А я вже якось потурбуюся, щоб доповідь включили до програми конференції. Тільки тримай мене в “курсі дела”. Добре?...”

21. I. 1971 р. (№ 26)

“Дорогий Теофіле!

... Сьогодні у Відділі шевченкознавства ще раз переглядали програму конференції. Євген Прохорович погодився, щоб тему твою “Франко про

народність спадщини Шевченка” внесли до програми і просив надіслати тест доповіді. Я домовився з хлопцями, щоб вони мені дали на рецензію (бо то треба упрощувати!), затримувати не буду.

Коли ти зможеш надіслати? ...”.

Далі докладні поради щодо публікації статті і закінчує: “До зустрічі в Києві і в Ужгороді.

Василь”.

25. II. 1971 р., м. Київ (№ 26)

В. Микитась повернувся з конференції в Луцьку і доповідає:

“Дорогий Теофіле!

Сердечно вітаю Тебе і родину з Лесиним святом! Сьогодні повернувся з Луцька, отримав твою бандероль, говорив з Василем Бородіним. З великою увагою прочитав доповідь і з неменшим задоволенням напишу відгук-рецензію. По-дружньому радий за доповідь, яка написана на високому науковому рівні, з великим тактом і любов'ю до Тараса й Івана. Я вже сказав у Відділі, що мій друг не підвів ні мене, ні шевченкознавців. Без лицемірства кажу Тобі, що доповідь викличе тільки схвальні відгуки на конференції, бо мені приходилося слухати всякі... Про окремі деталі ми поговоримо, а доповідь рекомендуватиму до друку...

Словом, не переживай, все буде гаразд і Твоя праця не пропаде марно. Головне – здоров'я і бадьорий настрій!

Вітай своїх дівчаток і нині, і з дівочим святом!

До зустрічі в Ужгороді!

Твій Василь”.

2. III. 1971 р. (№ 3)

“Дорогий Теофіле!

Надсилаю Тобі запрошення на конференцію, яке, напевно, надішлють і офіційно. Але Ти його не чекай і збирайся в путь-дорогу. ...

Рецензію-відгук я написав і віддав до відділу, тепер “рецензую” Є. П. Кирилюка.

... Початок роботи 9 березня о 15 годині, то Тобі варто виїхати вечірнім поїздом і ранком о 6 год. будеш в Ужгороді...

Кияни (і я з ними) збираються летіти літаком 8. III. 71 р. о 9 год. 35 хв., але яка буде погода? Думасмо, що за добу доберемося якось...”. [Пояснення, як доїхати до готелю “Ужгород”].

“До зустрічі. Василь”.

26. X. 1971 р., Київ (№ 13)

У цьому листі В.Микитась просить вибачення, що довго не писав.

“На тому тижні заходив у Відділ. Збірник уже підготовлений і прорецензований. До твоєї статті зауважень немає жодних. При мені Є. Кирилюк взяв переглянути і підписати до друку,... так що не турбуйся!...”

23. XI. 1971 р. (№ 32)

“Дорогий Теофіле!

Сердечне спасибі Тобі за листа, вітання та побажання! Трохи затримався з відповіддю, бо хотів вияснити всі питання. По-перше, тема Твої роботи лишається тільки Тобі. Мав розмову з Бассом та і я не пригадую, щоб був випадок заміни не тільки Тобі, але й взагалі. І. І. Басс сказав, що “ми” чекаємо від Тебе самої роботи. Що ж до формулювання і структури, то це Твоя справа, справа автора. Головне – давай роботу, бо роки біжать...

По-друге, з житлом справді важкувато. Розмовляв з Борисом Деркачем як вченим секретарем. Він сказав, що можливо в гуртожитку аспірантів чи в готелі АН УРСР... З інституту візьмеш листа до адміністрації готелю, а у мене знайомі чергові адміністраторші, то й поїдемо разом... Номери там порядні, з усіма вигодами, але й коштують по 2,50 крб. на добу. Як у справжньому готелі!...”

21. II. 1973 р.

В. Микитась “воює”, щоб доповідь Т. Комаринця включили у програму: “Дорогий Теофіле!

Вибач, що затримався з відповіддю. Прийшлося “воювати”, щоб включили твою доповідь у програму. Я її взяв на рецензування, потім ходив до Інституту і Є. П. Кирилюка. Справа в тому, що тематика конференції “Шевченко і література народів СРСР”...

Тепер все позаду, доповідь включили в програму, так що не турбуйся.

Сьогодні отримав “Вісник АН УРСР” з твоєю рецензією на Кирчіва. Мені про це Микола раніше говорив. Будеш їхати до Ніжина, то заходь обов’язково.

...Вітай своїх дівчат, товаришів по праці.

До зустрічі!

Твій Василь”.

22. IV. 1973 р.

“Дорогий Теофіле!

Листа отримав. Велике спасибі за повідомлення. Уже написав про тебе заміточку і відніс до Діни Шкуренко, яка тобі передає вітання. Каже, що ми сякі-такі, її обігнали... Сарану звати Федір Кузьмич.

... Дуже шкода, що ти не мав змоги зайти до нас. Ми чекали...
Сердечно вітаємо. Хай щастить усім Вам! Василь”.

Перелік листів В. Микитася:

1. 25. XI. 1968 р. (№ 101);
2. 25. XII. 1968 р. (№ 97);
3. 27. XII. 1969 р. (№ 96);
4. 18. XII. 1970 р. (№ 2);
5. 20. XII. 1970 р. (№ 3);
6. 19. II. 1971 р. (№ 75);
7. 25. II. 1971 р. (№ 25);
8. 11. IV. 1971 р. (№ 4);
9. 5. V. 1971 р. (№ 85);
10. 15. VII. 1971 р. (№ 13);
11. 23. XI. 1971 р. (№ 8);
12. 25. XII. 1971 р. (№ 1);
13. 17. I. 1972 р. (№ 31);
14. 17. III. 1972 р. (№ 30);
15. 23. XII. 1972 р. (№ 14);
16. 28. IV. 1973 р. (№ 11);
17. 25. XII. 1973 р. (№ 33);
18. 29. XII. 1973 р. (№ 12).

5. Листи від Михайла Шалати

Михайло Шалата був аспірантом Теофіля Комаринця.

Він постійно звертався до свого керівника за порадами, просив проконсультувати у спірних питаннях, погоджував певні позиції дисертації.

22 червня 1968 р. (№ 115) повідомляє, що двічі був на кафедрі і Теофіля не застав. Його книжка запланована на II квартал 1969 року – тираж 15 тисяч. Зажурився, що Теофіль з 1 липня у відпустці, а він хоче подати йому рукопис монографії для виправлення. Її перечитав уже Ф. Погребенник, редактор О. Покидько, “котра редагувала “Пересторогу” П. Яременка, зб. “Слово о полку Ігоревім” та його поетичні переклади і переспіви”, а також Є. Шабліовський.

“Склав уже філософію і німецьку, а спеціальність – у жовтні. Оце й розійшовся! Вибачте. Хай добре ведеться Вам і сім’ї.

Михайло Шалата”.

2 вересня 1968 р. (№ 74)

Т. Комаринець отримав від М. Шалати листа такого змісту:

“Дорогий Теофіле Івановичу!

Не пишу про подробиці, бо скоро буду у Вас, привезу книжку. А поки що дуже і дуже прошу, якнайшвидше влаштуйте обговорення моєї роботи на Вашій кафедрі. З Неборячком я уже говорив про це. Відповів, що у перших числах вересня нічого не вийде, бо треба спершу прочитати. А коли дізнався, що Ви, Халімончук і Денисюк (а, може, й ще дехто, бодай частково) прочитали, то начебто погодився: “Ну, тоді інша справа”.

Хай не дивує Вас, що я почав спішити, вимагають обставини. Десь посеред жовтня (комісія починає працювати з 15. X.) хочу скласти останній іспит з літератури. А до цього часу, якби пройшло обговорення, я встиг би опрацювати роботу, а, може, й підготувати реферат.

То поговоріть, будь-ласка, з Неборячком. Можливо, вдасться обговорити в першій половині вересня – це було б чудово.

Не гнівайтесь, прошу, за таку алярмовість і вибачте за турботу.

Щиро Ваш (Підпис)”.

25. I. 69 р. (№ 98)

“Дорогий Теофіле Івановичу!

Був я недавно у Львові, але так і не зустрівся з Вами. Одного дня досить мило мене зустріли на Вашій кафедрі, потім ходили на “Ніч на полонині” О. Олеся (з Гузаром і Вашим шефом), а увечері до Вас вже було пізно добиратися. Другого дня теж не хотів тривожити Вас дома, тож до обіду працював у бібліотеці і навідувався до університету. Але теж не дочекався.

А робота все-таки знайшлася там, де Ви казали, – у Неборячка в столі. Даремно він переконував, що у нього немає.

Денисюк тоді передав мені письмові зауваження, з приводу яких я хотів поговорити з Вами. А взагалі я ще раз пересвідчився, що Ви маєте глибоку рацію, коли радите і до коректи ставитесь критично. Не подумайте, що я ображений за зауваження (навпаки, вони навіть зам’які)...

Маю тепер дуже короткий термін: до 15 березня здати дисертацію і автореферат. Боюсь, що не встигну при моєму навантаженні.

В дисертації змінюю вступ і висновки (в основному розширюю), а останній розділ “В пам’яті народній” знімаю цілком. Бо для книжки він підходить, а для дисертації ні, чи не так? Назви інших розділів теж подаю не художньо, а більш академічно. Замість покажчика імен подаю бібліографію. Чи не будете мати заперечень?

Шабліовському я не насмілювався писати, то з ним говорив редактор В. Мазний. Шабліовський каже, що добре пам'ятає книжку і охоче погоджується бути опонентом...

Мазний пише, що “книжка вже має з'явитися у світ”, але, судячи по справі (ще не залікована), вона буде не раніше, як через 2, а то й 3 місяці. Одним словом, поки що справи складаються непогано. І це, повірте, тому, що я колись з Вами щасливо зійшовся.

Вітаю усю сім'ю.
Щиро Ваш (Підпис)”.

29. XII. 90 р.

Вітальна листівка від Михайла Шалати такого змісту:

“Дорогий Теофіле Івановичу!
З Новим Роком і Різдрвом сердечно вітаю Вас, усю Сім'ю Вашу.
Здоров'я, щастя на многая літа!
З глибокою пошаною (Підпис).

P. S. На жаль, через поїздку до Москви, я не зміг бути на конференції НТШ у Львові. Багато тепер, нівроку, поїздок і запрошень. У Вас, знаю, ще більше. Але чи не погодилися б Ви прочитати у нас бодай кількогадинний спецкурс на шевченкознавчу чи яку забажаєте тему? Якщо не в другому півріччі, то принаймні восени? Був би вдячний морально і матеріально.

З Новим Роком! (Підпис)”.

Перелік листів М. Шалати

1. Дата нерозбірлива (далі – н/р) 1963 р. (№ 123);
2. н/р 1967 р. (№ 201);
3. н/р 1968 р. (№ 115);
4. н/р 1968 р. (№ 130);
5. н/р 1968 р. (№ 178);
6. 3. V. 1969 р. (№ 124);
7. н/р 1969 р. (№ 126);
8. н/р 1968 р. (№ 98);
9. 29. XII. 1972 р.
10. 15. XII. 1974 р. (№ 87);
11. н/р 1974 р. (№ 94);
12. н/р 1980 р. (№ 109);
13. н/р 1984 р. (№ 187).

6. Листи Теофіля Комаринця з підвищення кваліфікації в Москві (1981)

За сприянням Івана Івановича Дорошенка, Теофіль Комаринець у лютому 1981 р. поїхав до Москви на курси підвищення кваліфікації: фактично шліфувати й удосконалювати монографію “Ідейно-естетичні основи українського романтизму”.

Уже в першому листі від 18 лютого 1981 р. (усіх більше десяти, а також листівки І. О. Денисюкові, Оксані, Наталі, Софійці) вичерпно повідомив про всі обставини поїздки, влаштування в гуртожиток тощо:

“Мої дорогі!

Нарешті закінчилась моя московська одісея: клопоти з влаштуванням, з акліматизацією, з привиканням до нових умов, звичок, до людей, які у Москві не менш нахабні як і деінде. Особливо було важко з переїздом в автобусі, але, на щастя, я, принаймні, не погубив гудзиків. Але все з початку, *ad owo*...”

Літак запізнився, і Т. Комаринець приїхав в університет по п’ятій годині. Тому осіб, які могли б улаштувати його в гуртожиток уже не було. Чергова скерувала його в “Дом аспиранта и стажера” у кімнату на 4 місця, потім переселили до кімнати на 2 місця. Незручно і далеко...

“Зараз, тобто із вчорашнього дня, завдяки старанням, в яких і ти, Алю, взяла участь, я живу в основному корпусі університету на Ленінських горах – маю окрему кімнату”.

Дуже задоволений кімнатою, умеблюванням, усіми побутовими потребами, вікном на південь, доброю вентиляцією, а в загальному коридорі – кольоровим телевізором. Обідає в їдальні, а сніданки і вечері готував сам на спільній кухні. Найбільше забирають часу закупки, скрізь великі черги...

“Весь минулий тиждень майже не виходив з гуртожитку, готував II розділ до передруку, який і пересилаю. Яюсь віднеси його друкарці, але нехай не ставить сторінок, лише олівцем. Якщо буде передрукований, один розділ, той, що я залишив, відразу перешли мені, я буду вчитувати. Розклади його за екземплярами, третій – залиш дома, а два перші разом з рукописом вишли...”

Ще одне прохання: для бібліотеки ім. Леніна (щоб туди потрапити) треба копії диплома кандидата наук. У моєму столі у другому чи третьому ящику (шувляді) є папка, здається, такого невиразного жовтуватого кольору,

там усі документи про освіту, мабуть, є і копії диплому згаданого. Якщо ж немає, то треба зробити копії. Нехай Орест це візьме на себе...”

Далі нагадування-напоумляння: добре пильнувати хати, не лишати не замкнених дверей, пильнувати, як зіницю ока, опалення і т. п.

“Ну, звичайно, дбайте про себе, пильнуйте Софійку, яка вже, мабуть, мене забула. Нагадуйте їй, що я існую...”

Щиро всіх здоровлю і міцно цілую. Вітайте Ірину і Олеся.
Ваш Теофіл”.

У листі від 27 лютого 1981 р. (№ 46) просив вислати деякі речі, радий, що придбала компламін, при нагоді вислати хіба лише тістечок, печиво зачерствіє.

“... Та головне з усіх прохань – це машинопис. Попроси друкарку, щоб вона робила нормальні сторінки, не зменшувала кількість рядків, не робила великі поля. І основне – пересилай відразу мені, бо час йде, а вже минуло півтора тижня. Доручи комусь, щоб зайнявся висиланням, бо в Тебе, крім того, є багато клопотів...”

Усіх здоровлю, міцно цілую.
Ваш Теофіл”.

5 березня 1981 р. (№ 47)

“Мої найдорожчі!

Сьогодні одержав листа від Оксани і Наталі, дуже втішився, але разом з тим і схвилювався. Справа в тому, що в день вислання першої посилки (19 лютого) я надіслав II розділ для передруку, здається, на ім'я Оксани. У червоній папці старанно опакованій, ще й в целофановому мішку, і великий лист, але, як видно, ця цінна бандероль, з якихось причин, не потрапила за призначенням... Навіть страшно подумати, що могла десь загубитися ця пересилка. Адже це єдиний примірник, ніякої копії в мене немає.

27 лютого я вислав III розділ для передруку, вже менш акуратно опакований. Крім листів, у папках з розділами, написав ще один лист і три листівки. А Оксана пише, що нічого не знаєте про мене?”

Повідомляє, що вислав три пачки. Дві з помаранчами і цитринами, меншу – з косметикою, порошками до прання, миття посуду, шампунем...

“Але все це дорого, боюсь вилетіти в “трубу”, бо мої фінанси з кожним днем зменшуються. Багато дечого є, але треба грошей й мати час, а в мене його зараз немає”.

Цікавиться всім і всіма.

“... У мене поки що все добре. Викінчую вступну частину, власне пишу наново. Десь після 8 березня вишлю разом із списком цитованої літератури. Трохи, певно, перепрацьовуюсь, бо часами болить голова, як це було й у Львові. По можливості ходжу на прогулянку. Сплю відносно мало, вже о 7 год. ранку встаю – тут день. Легаю не раніше 12 год. Жодних ліків поки що не заживаю. Вже скучаю за Вами, але приїду не швидко, не можу марнувати часу, бо така нагода трапляється не часто. Тим більше, що побутові умови добрі, а бібліотека ім. Леніна – надзвичайна!

Усіх сердечно здоровлю. Нагадуйте Софійці, що я існую, і самі пам’ятайте.

Цілую міцно. Ваш Теофіл”.

7 березня 1981 р.

“Найдорожча Алю!

Вчора, нарешті, одержав від Тебе листа, щось взяв про Ваше життя, турботи. Дуже дякую. Але, як і лист Оксанин, він не розвіяв хвилювання відносно пересланих розділів монографії для передруку...”

Познайомився в центральній частині Москви. Був у “Ятрані”, виконав замовлення доньок. У “Ляйпцігу” купив собі і Орестові одеколон, правда, не дуже делікатного і витонченого аромату, але “закордонний”. В майбутньому постарается по можливості, виконати усі замовлення.

“Ну от і все. Постарайся, щоб хтось щоразу написав листівку, як на листа немає часу. Ну, а що з тим передруком? Катя сказала, що так мало, але і того немає. Та, зрештою, то не так вже й мало. Але що трапилось з персилкою другого і третього розділів?...”

Здоровлю, сердечно і міцно цілую. (Підпис)”.

11. III. 1981 р. (№ 50)

“Мої найдорожчі

От вже пройшов місяць мого перебування у Москві, пройшов швидко, як один день, а я ще не встиг оглядітись навколо, за всілякими клопотами. Нарешті викінчив вступну частину, а список цитованої літератури мушу ще затримати, бо треба дещо вивірити у бібліотеці...

Дуже дякую за посилку, одержав її у суботу, 7 березня. Смачні делікатеси, на ноги стало легше у старих черевиках і туфлях. Прикро мені, що мушу Вас постійно турбувати усякими проханнями, але що вдієш. Постараюсь далі не дуже завантажувати, хіба от тими передруками і висилкою їх. А взагалі, то Катруся щось не поспішає, як мені здається. Пройшов місяць, а я ще не маю передрукованого першого

розділу, який я підготував у Львові і залишив для передруку... Я тобі, Алю, вислав листа у той день, коли отримав посилку... 10 березня послав листа Наталі. Дуже мені неприємно, що не привітав її з днем народження, хоч пам'ятав про це, купив їй подарунок, який, до речі, ніяк не можу вислати, бо не маю матеріалу для її обшиття, а так в картонному пакунку не хочуть приймати”.

Подарунок – це у формі великої кулі – лампа, зі зеленавим верхом і білим виходом світла вниз. Вона підіймається і опускається на потрібну висоту, пластмасова, югославська, дорога – 50 крб.

“Вчора і сьогодні мені якось тривожно, не знаходжу місця, ні робота, ні сон мене не бере... Поки що мені нічого не треба, маю все, не утруднюй себе і дбай про дітей, про себе. Напиши тільки, або хтось з Вас про все, про кожного і Софійку, як вона? Буду дуже вдячний, бо зтужився за Вами. Як Оксана, Наталя? Як їх поїздка? Чи Орест вже одержав диплом? Чи вже отримали ці злощасні бандеролі? Це вони, мабуть, мучать мене...

Бувайте здорові. Сердечно усіх вітаю і цілую. Ваш Теофіл”.

20 березня 1981 р. (№ 52)

“Найдорожча Алю!

Дуже дякую за гарну новину, з полегшенням зітхнув і облегшив свою душу, довідавшись, що 2-ві бандеролі дійшли до призначеного місця”. Але не забув нагадати: “Не затримуйся, Алю, з пересилкою друкованого тексту (передрукованого) рукопису, третій примірник залишай вдома для певності, щоб зайво не хвилюватись”.

Та без хвилювання не вмів жити... Переключив їх на будівельні проблеми. Його цікавило все: у даний час допитувався чи привезли вже з Івано-Франківська дошки на сліпу підлогу, чи засипані вже перепаленим піском площі кімнат під неї, бо, як намокне – буде не потрібний (засипали, з трудом, мої батьки) чи закінчили класти сходи у сходовій клітці? (котрі кустарним способом виготовляли мої брати – Олег і Андрій).

“Написав дуже багато, висловив не менше прохань. Та головне з них, то машинопис! Далі буду писати Вам регулярноніше, щоб не забули. Чекаю вісток зі Львова.

Сердечно здоровлю, цілую Ваш тато і Дідуник”.

У листі від 25 березня (№ 49) прозирають висловлювання, що переписується з київськими друзями, зокрема з Є. П. Кирилюком (у 1981 р. був у Львові і гостював у нас), з М. Т. Яценком і Р. С. Міщук, бо гнітючі думки про вихід у світ монографії “Ідейно-естетичні основи українського романтизму”, захист докторської – мучили, не давали спокою, то й шукав у киян розради й порад...

У травні я поїхала до нього в гості. Цей побут залишився на-завжди світлим спогадом. Піклувалася ним, як могла. Зранку ходив у бібліотеку ім. Леніна, а я розглядала і обдивляла Москву, вокзали, метро, вулиці... Після вечері блукали парком на Ленінських горах із незнайомими мені вченими, з якими теж радився, в який спосіб видати монографію.

В неділю ходили в театр на Таганку, оглянули Історичний музей, Третяковську галерею, Новодівичий цвинтар, поклонилися Т. Шевченкові, залишаючи пучечок червоної засушеної калини з України.

Лише зі змісту цих кількох листів ми дізнаємося про діткливий (вразливий) характер Теофіля Комаринця. Усе його непокоїло, піклувався усіма членами родини, тужив, нагадував про господарські і хатні негаразди, дратували недбалість, байдужість, лінивість... То ж уявляв собі, як страждав, тривожився, переживав, зазнаючи несправедливих критичних зауважень, нагінок, переслідувань від зловмисників і заздрісників відносно монографії.

Закінчення цієї одиссеї можна прочитати у книжці О. Комаринець “Спогад спогадів” (до 75-ліття проф. Теофіля Комаринця) (розділи “Життя без веселкових барв”, “Пан чи пропав”, “Захист докторської дисертації” – С. 107–147).

7. Трускавець, 1955 р.

Не пройшло і два роки після закінчення аспірантури в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка, як Т. Комаринець почав хворіти (гастрит, тонзиліт). Це наслідки нервових стресів, перевтоми, несистематичного харчування. Кімната була простора, тому збиралося цікаве товариство: І. Мундяк, С. Трофимук, Б. Чайковський, В. Ведіна, І. Бойчук, Б. Деркач, І. Світличний, В. Бородін, І. Дзюба. Коли розходилися біля шостої, то для В. Микитася і Т. Комаринця наставав найпродуктивніший час для

написання розділів своїх робіт, зате вони залишалися без вечері, теплої страви, купуючи в гастрономі продукти, їли всухом'ятку. У листопаді–грудні 1955 р. поїхав у Трускавець в санаторій № 6 на лікування. Листи з Трускавця (№ 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61) віддзеркалюють усю сутність натури Теофіля Комаринця, його внутрішній світ: глибoku турботу про рідних, повагу, любов до них, палке бажання взаємного вирозуміння, домашнього затишку й родинного тепла.

27 листопада

“Найдорожчі Алусечко, Оксанко, тату й мамо! Заїхав добре, уже о 3 год. дня був на місці. Зараз же направили на обід, а після оформився в санаторій. Одержав окрему маленьку кімнатку, так що мені пощастило – живу сам, ніхто мені не заважає ні працювати, ні відпочивати”. Далі описує розпорядок дня, чим годують, про різні процедури, а також повідомляє, що там буде займатися підготовкою до лекцій. “Алечка, пиши часто і про все, буду тільки безмежно вдячний. Чи Оксанка згадує мене?”.

3 грудня (№ 57)

Лист до Оксаночки і світлини

“Дороженька Оксаночко! Я дуже часто про Тебе згадую, уявляю Твій облік, настрої, поведінку. Мені дуже хочеться взяти Тебе на руки, погойдати, підкинути вгору, “подуріти”. ... Твій люблячий татко. Поцьомай від мене мамочку, бабцю й діда. Посилаю Тобі знимочку того будинку, в якому я тепер живу, щоб Ти кожен раз згадала про свого татка”.

Замкнений у собі: мовчазний, небалакучий, то й тліє серцем, сумує за близькими й рідними:

“Мої найрідніші! Сьогодні одержав від Тебе листа, писаного 1 грудня, за який безмежно дякую. До одержання цієї від Вас вісточки почував себе якось неначе відірваним від усього, неначе засланим десь у далекий край. Тепер я відчуваю Вас біля себе, а тому мені веселіше і якось певніше, я немов відчув ґрунт під собою. Здається, що дивно, а справді так є. ... Пиши, Алусечко, про все, бо для мене тут кожна дрібниця становить великий інтерес. До речі, сьогодні біля джерела “Юзя” зустрів нашого викладача з університету В. М. Лесина. Щиро привіталися, згадали пригоди на його лекціях... Об’їздив усі Франкові місцевості: Мединичі, Солонське, Дрогобич, Лішню, Нагуєвичі, Ясеницю Сільну. Тепер з Трускавця їду до знайомих на відпочинок у Східницю”.

9 грудня (№ 58)

“Мої дорогі, найрідніші! Ще вчора одержав Вашого листа – він так мене звеселив і втішив! Особливо писання Оксаночки! Я відразу, до найменших подробиць уявив її образ у хвилину цього труду, коли вона пише листа до татка. Правду кажучи, починає уже надоїдати тутешня одноманітність. Якби я був більш свобідний, то було б ще важче. Публіка тут різноманітна, однак знайти між нею людей, з якими можна було б час від часу порозмовляти, дуже важко, та ще з моєю вдачею. Ну, але це найменше, більше зроблю зараз, менше буде пізніше. Крім постійної своєї роботи, читаю художню літературу – уже прочитав дві частини “Генія” Драйзера, а зараз зайнятий “Американською трагедією”, бо дальших частин у бібліотеці не дістав. Так проходить одна сторона мого життя ...”.

За три тижні перебування в Трускавці прислав 12 листів і ще листівки своїй любій донечці Оксаночці: вид Трускавця і санаторію, де проживав.

У листах від 14 грудня (№ 59); 15 грудня (№ 60); 19 грудня (№ 62); 21 грудня (№ 63) докладно описує різні процедури, прийманя ванн, пиття “Нафтусі”. Проте, найбільш дошкуляла туга.

19 грудня (№ 61)

“Мої найрідніші і найдорожчі!... Дуже скучно, страшенно скучно за Тобою, Алусечко, і за Тобою, Оксаночко, за всіма. Останні дні чогось особливо тяжко на серці, очевидно тому, що я тут дуже самотній. Надоїли страшно уже ці всі процедури, постійне роздягання і вдягання, ванни і т. п. ...”.

15 грудня (№ 62)

“Мої найрідніші жіночко і донечко, за обома мені безмежно скучно. Обидві Ви назавжди увійшли в моє життя безповоротно. Без Вас життя здавалося б каторгою, однак скоро я вже зможу держати у своїх обіймах, бавитися, танцювати і “дуріти”.

У листі від 21. XII. 1955 р. (№ 64) просить піти до Степана Трофимука, щоб порадив друкарку, щоби передрукувала тези, вислати хоч 50 крб. Пошукати адрес Івана Матвіяса:

“Звідси до Дрогобича всього 20 хв. їзди автобусом. Очевидно, колись виберу час, щоб зустрітися з ним і оглянути це місто”.

З листа за 27. XII. 1955 р. (№ 217) дізнаємося, що їздив у Дрогобич, побував у педінституті, зустрівся з Іваном Матвіясом, познайомився з сестрою Марійкою, оглянули чисте стародавнє містечко з його Вознесенським костелом, ратушею, дзвіницею (1551 р.), каплицею, пам'ятками оборонного будівництва, монастирем кармелітів, греко-католицькими церквами св. Трійці і дерев'яною, з XV ст., Юріївською, почув цікаву історію про фортецю Табор на острові Дністра в Комарянському старостві. Її побудував син Дроговизького старости – Микола. Там була постійна сторожа, могло ховатися і оборонятися населення від ворогів. Комарянська волость мала обов'язок прорубувати лід на Дністрі. Тепер вже острова нема, а місце, де знаходилася фортеця, місцеві жителі називають “На Комаринським”. “Може, звідти тягнуться мої генеалогічні корені?...”.

8. Побут у колгоспі на Миколаївщині

Теофіль Комаринець супроводжував студентів Дрогобицького педагогічного інституту ім. І. Франка у різні колгоспи на збирання урожаю. Два рази були в с. Григорівці Миколаївської області, третій раз – ближче до Олександрії (1960 р.). Саме тоді то, незручно стрибнувши з вантажної машини, розтягнув сухожилля і мало не переламав кісточки у п'ятці. Цілий місяць на правій нозі носив чобіток, згодом підпирався палицею.

Ось що Т. Комаринець писав зі Григорівки у листі від 6. IX. 1961 р. (№ 156):

“Мої найрідніші!

Пишу майже відразу після приїзду в колгосп. Настрій не особливий, може, тому, що нове місце, а, може, через те, що якимось самотньо, скучно, тихо. Зрештою, я дуже важко приживаюсь до нових місць...

Я потрапив у найближчий від станції колгосп “Шлях до комунізму” (8 км). Мої студенти у трьох бригадах, тобто у трьох різних селах, віддаль 6–7 км. Влаштувались добре, проте ще не все зроблено відносно харчування...”.

Поселили Т. Комаринця у старенької чепурної жінки. Має окрему кімнатку, добре ліжко, радіоточку, електричне світло. В хаті чистенько, гарно побілено, долівка глиняна. Селяни тут значно охайніші, як у

Кіровоградській області. Ця ж жінка варить йому обід, готує сніданки і вечері. Студенти також живуть у колгоспників.

“Зараз 9 год. ранку. Я вже поснідав: три яйця на “круто”, півлітра молока пареного, масло, мед, свіжий добрий хліб.

Був уже в конторі, але не все ще підготовлено до застосування нашої сили в колгоспі.

Буде збирати лише кукурудзу. В кожній бригаді по 300–400 га цієї “королеви полів”. Збиратимуть комбайни, ми лише очищатимемо, будемо важити і відвозити на станцію, на елеватор...”.

Цікавиться здоров’ям усіх членів сім’ї, а також будовою хати. Чи вже привезли дошки і як там сходи?

“Не турбуйтеся мною, мені добре, але трохи скучно. Час проходить вільно-повільно, читати нема що, бо Франса я десь загубив у вагоні. Може, сьогодні дістану якусь книжку.

Тільки поїхав від Тебе, Алюсю, а вже скучаю. Хочеться до Львова, але про це треба поки що забути і заново не розстроюватися. Правда? Цілую всіх міцно. Па, Люсечко, па, дай бузі, усміхнися. До скорого зобачення – Ваш Теофіл”.

9. Листи від брата Юрка

Теофіль Комаринець листувався із братом Юрком з Варшави. Він, як і Теофіль, у час відпустки перебував у лікарнях, санаторіях, найчастіше у Закопаному, там з роботи мали відомчий будиночок на 30 осіб. Хворів на виразку шлунку, то й займався спортом: їздив на лижах, ковзанах, кожного дня долав своїм ходом з десять кілометрів.

У листі від 29. 07. 72 р. (№ 211) повідомляє:

“Здобув вже всі важливіші верхи гір – пішки: був на Гевонті – 1909 м. [над рівнем моря. – Ред.] (Закопане – 600 м), на Каспровому – 1958 м., на Бескиді – 2012 м, на Совініцах – 2380 м (найвищий шпик у Польських Татрах)”.

У 1973 р. у Варшаві мав відбутися VII Міжнародний з’їзд славістів, то Теофіль просив передати йому матеріали. 29.07.73 р. (№ 21) отримав таку відповідь:

“Дорогі!

VII Міжнародний з’їзд славістів відбудеться у Варшаві з 21 по 27 серпня у Варшавському університеті.

Звертався я з проською, щоб продали матеріали, які будуть обговорюватися. Однак організатори відмовили. Сказали, що вони призначені тільки для учасників з'їзду. Буду старатися, може, вдасться записати Генрику на з'їзд. Як матеріали получимо, то вишлемо тобі ...

Всіх Вас поздоровляємо і міцно цілуємо Маму і всіх.

Юрко з родиною”.

10. Листи від Віри і Мілослава Кадерів з Добжан біля Пльзна (Чехословаччина)

У Чехословаччині в Ії Кушнір я познайомилася з її шкільною товаришкою з Рівного, Вірою, котра вийшла заміж за чеха – гімназійного вчителя у Пльзні Мілослава Кадера. Вони тоді проживали з трьома синами у містечку Добжани.

Кушнірі, Ія і Роман, гостювали у Кадерів у 1970 р., а я отримала виклик-запрошення від них у 1972 р. Мені дуже пощастило, бо в гімназію у Пльзен приїхали москвичі, з яким вони дружили. І я з ними “Ікарусом” здійснила захоплюючу екскурсію: оглянула Прагу, задбані Замки, чистенькі села, добрі дороги, охайні поля з фазанами і перепілками, Карлови Вари ...

Їдучи чи повертаючись з Москви, Віра і Міла Кадери 2–3 дні зупинялись у Львові і гостювали у нас чи Кушнірів.

В одному з листів (30. IV. 73 р. (№ 188) Віра пише:

“Дорога Алю!

Дякую за листа і сумую, що Ви з Теофілем не приїдете до нас”.

Просить приїхати від 15 липня до 31 – будуть вдома, бо потім приїдуть москвичі, з якими студенти з Пльзенської гімназії дружать і де вчителює її чоловік. Дуже хотіла би, щоби їхня школа подружилась з нашою, просить переговорити з директором школи.

“Це був би чудовий обмін. Їхня школа дружить з учнями США із Сухого Лога Свердловської області – це дуже далеко. Ближче і дешевше – Львів. Їхні учні дуже хотіли б поїхати до Львова, а Ваші, взамін, побачили б Чехословаччину”.

Запитує, чи Роман Кушнір ще не оженився?

“Життя – вічний коловорот, ніхто його не зупинить, навіть смерть дорогої людини.

Я не маю відваги попросити у Романа фотографії її з останніх днів життя. Може, у Вас є деякі, пришліть мені, прошу. Буду дивитись на фотографії і згадувати дитинство-юність, хоч і не хочу вірити, що її нема в живих. Чекаю з нетерпінням листа від Вас. Віра”.

20. V. 73 р. (№ 214). Міла Кадера пише листа такого змісту:

“Дорогие друзья!

Сегодня моя очередь написать Вам письмо. Недавно Вера Вам писала, но ответа еще мы не получили. Не знаем, если Вы к нам в этом году приедете ...

Мы Вас ждем в июле. Если Вам удастся приехать в начале месяца, Вы могли бы ездить в экскурсии вместе с москвичами. Москвичи едут домой 10. VII. 1973. Потом могли бы мы ездить только с Вами и показать Вам Прагу и другие города нашей страны по Вашему желанию. ...

Значит, наша программа очень богатая. Мы с нетерпением ждем Вашего приезда к нам.

Пожалуйста, напишите, чем мы можем Вам сделать радость.

Привет Вам всем от всей нашей семьи.

Мила Кадера и Вера Кадерова”.

Дуже хотіли зав’язати дружні відносини Пльзенських гімназистів з нашими учнями школи-інтернату № 2. Та учні нашої школи вже у 1970 р. подружились з учнями середньої школи м. Хасково (Болгарія).

З учителями і вихователями СШ-інтернату № 2 у 1973 р. я побувала у Болгарії. Це була надзвичайна подорож! Оглянули гори Родопи, були на озері Ріца, побували у трояндовій долині, Пловдиві, Хасково, занурювались у термічних водах купелів біля Туреччини, чотири дні – у Софії і три – на Золотих Пісках. А як тепло нас гостили болгарські вчителі, влаштовуючи концерти і щедрі гостини! Це була незабутня подорож!

Діти директора школи Т. Тонча – Єлена і Росен Динови, були два рази у Львові, і завжди вітали нашу родину з Новим Роком.

11. Листи Олександри Комаринець до Теофіля Комаринця про їхній побут

Окрему групу складають листи до Т. Комаринця від мене і дітей.

31. VII. 58 р. (№ 145). Оксана температурить, ми з нею у Євпаторії:

“Мій найрідніший! Поговорила вчора з Тобою, і на душі стало легше, а одержавши сьогодні листа – стало радісно й тепло на серці. Давно вже не чула таких ніжних слів, вони зворушили мене до глибини! Спасибі Тобі, рідний, за любов, теплоту, за почуття ... Мені і не здається, що минуло вже вісім років, як ми разом, що ростуть у нас дві донечки – наші потішки. Час минає швидко, коли людина щаслива! Хоч як мені не раз важко (фізично), як трудно, але я щаслива!..” [Далі про побут]. “Цілюю всіх. Твоя Аля”.

Пишу в Трускавець 8. VII.60 р. (№ 142) з Одеси, куди поїхала з групою дітей зі школи-інтернату № 2 і своєю Оксаною. Погода сонячна, море чудове, спуск до пляжу крутий – нагорода – купання, та дуже далеко до їдальні, через те мусила Оксану відправити до Львова. Коли три доби (з коротким побутом в Ялті, Туапсе, Новоросійську) ми їхали на пароході “Грузія” до Сочі – це було справжнє відпруження й відпочинок! Краса Ялти заворожувала, п’янили аромати різних квітів, захоплювалися морем, відомим ботанічним садом, надзвичайною їздою автобусом у Гагри, яка завершилася біля чудового, високогірного озера Ріца! Але знов, як в Одесі, гнітючий настрій від їдальні, два-три кілометри ходьби в жару (25°–28°) і вологість.

Оксана і Наталя пишуть з Гребенова (25.VI.70 р.) (№ 121):

“Найдорожчий таточку, татусю!

Табір Гребенів розташований між двома річками Зелем’янкою і Прутом. Зелень, сосни, аромат чебрецю, живиці. Ходимо на полонину, збираємо чорниці, сушимо гриби, загоряємо. Мама не має часу писати до тебе. Група – 49 дітей. Підготовляє концерт до відкриття табору, виготовляє букети на конкурс, випускає нову газету і т. п.”

Олександра КОМАРИНЕЦЬ